

ספר ויקרא

הלכות מרובות יש בו. והתבוננו החכמים בפרושי וקני, כי לא
אאריך אלא במקומות שיש לפרש פשוטי מקראות:

א. 1. ויקרא אל משה. לפי שכת' למעלה בסוף הספר⁽¹⁾ ולא
"כול משה לבא אל אהל מועד וגו', לכך קראהו הק' מתוך אהל
מועד. וכן פרוש המקרא ויקרא אל⁽²⁾ משה מאהל מועד וידבר אליו
ולאמר. מאהל מוסב על ויקרא⁽³⁾ כמו⁽⁴⁾ ויקרא אליו יי' מן ההר
ולאמר, ⁽⁵⁾ וישמע את הקול מדבר אליו⁽⁶⁾ מעל [הכפרת, מעל
הכפרת שמע את הקול, אף כאן מן] האהל שמע את הקול,
[וכן] ויקרא אליו [אלהים] מתוך הסנה: לאמר. כפל לשון
של וידבר כמו שפירשתי בפרשת נח. כאשר יאמר ⁽⁸⁾ דבר
אל בני אהרן ואמרת. כן יאמר וידבר למשה לאמר למשה⁽⁹⁾: 2. כי
יקריב. כשיתנדב קרבן, שאינו חובה בשביל חטא: 3. אם עולה.
שהתנדב בלשון זה. ולפנינו מפרש⁽¹⁰⁾ ואם זבח⁽¹¹⁾ שלמים [קרבנו]:
לרצוננו, אם זכר תמים יקריבנו ולפתח אהל מועד או יהיה לו
לרצון⁽¹²⁾. אבל בחולה ובעל מום כת'⁽¹³⁾ הירצך או הישא פניך.

⁽¹⁾ שמות מ, לה וכפירוש תורת כהנים שהביא רש"י שם. — ⁽²⁾ בכ"י: אל
זוהל משה, ונקוד על תיבת אהל להיותה נחקת. — ⁽³⁾ רצה להראות שלפי
דפוס קרא הק' את משה שהיה בחוץ, "מאהל מועד" ולאחר שנכנס משה דבר
אליו, "באהל מועד" שאז באמת לא יתכן לומר, "מאהל מועד". — ⁽⁴⁾ שמות
יז, ג. — ⁽⁵⁾ במדבר ז, פט. — ⁽⁶⁾ בכ"י בטעות: מאהל. ובדברים הבאים השלמתי
דיושטט ובעל קרן שמואל הרבה לשונות. — ⁽⁷⁾ שמות ג, ד. — ⁽⁸⁾ במדבר ח, ב: דבר
אל אהרן ואמרת. — ⁽⁹⁾ ולא כדרש תורת כהנים שהביא רש"י. — ⁽¹⁰⁾ ג, א.
ויל' שמבואר משם שגם כאן יש לפרש שהשתמש בגדרו בלשון עולה. —
⁽¹¹⁾ בכ"י בטעות: זבח. — ⁽¹²⁾ פירוש רשבים כאן שלא כתורת כהנים וראש
דושה דף ו ע"א שהביא רש"י. — ⁽¹³⁾ מלאכי א, ח.

וכן ⁽¹⁾ וּמִנְחָה לֹא אֶרְצָה מִיִּדְכֶם: 5. וְהִקְרִיבוּ. קבלת הדם והולכתו כדי לזרקו על המזבח. וגם רבותינו ⁽²⁾ כך פירשוהו: אשר פתח אהל מועד. ולא מזבח הזהב שבתוך אהל מועד: 8. הפדר. חלב: 9. וברעיו. רגליו: 15. ומלק. חכמים פירשו היאך ⁽³⁾. מדכת' ומלק את ראשו ולא כת' ומלק אותו כמו שכתו' ⁽⁴⁾ ושחט אותו פירש דונש ⁽⁵⁾ כי ראייה הוא לדיברי רבותינו שראו עבודת בית המקדש כי הוא חותך בצפורניו שדרה ומפרקת מאחריו עד שמגיע לצואר ויורד וקוצץ עד שמגיע לסימנין וקוצצין: ונמצה ⁽⁶⁾. בדבר רך ראוי לומר כן. כדכת' ⁽⁷⁾ את קובעת כוס התרעלה שתית מצית' ⁽⁸⁾ אך שמריה ימצו: 16. מוראתו. כמו ⁽⁹⁾ ושמתוך כראי' ⁽¹⁰⁾ הוי מוראה ונאללה. ענין טנף המה. ותרנומו ופקדה והוא כרע וזבל: בנוצתה. גם הנוצה עם הופק:

ב. 1. מנחה. כבר פירשתיו לשון דורון בבראשית, מגורת ⁽¹¹⁾ נחה את העם: 2. מלא קומצו. חכמים פירשו כמסכת יומא ⁽¹²⁾ שקומץ בשלש אצבעותיו האמצעיים: אוכרתה. לשון זכר רגיל לומר בלבונה מפני הריח העולה. וכן כתיב ⁽¹³⁾ מזכיר לבונה. וכן ⁽¹⁴⁾ והיתה ללחם לאוכרה. מיני מנחות הכתובות כאן מפורשים במנחות מניין חלותיהם ⁽¹⁵⁾ וכמה לבונה ⁽¹⁶⁾ וכמה שמן בכל אחת ⁽¹⁷⁾ ומהו מחבת ומה הוא מרחשת. מרחשת כלי עמוק ומעשיה רוחשין. אבל מחבת אינו עמוק ⁽¹⁸⁾. וכולן באות מצה ⁽¹⁹⁾ כמו שכת' בצו את אהרן ⁽²⁰⁾: 11. וכל דבש. פירות האילן. תמרים קרויין דבש: 12. קרבן ראשית. שתי הלחם בעצרת הקרויין ⁽²¹⁾ מנחה חדשה

(1) שם א. י. — (2) בכי בטעות רבותי בלי קו הקיצור בסופו וציל רבותי. וכוונתו למדרש רבותינו בזבחים דף ד ע"א שהביא רש"י. ועיין ספרי RSBM דף 36 הערה 1. — (3) בחולין דף כא ע"א. — (4) א. יא ועוד במקומות אחרים. — (5) בתשובותיו על מנחם בדרך 75. כי מנחם כתב שמליקה ענין שחיטת העוף הוא ודונש השיג שם עליו והאשימו במינות ענין וחבריו מכת הקראים וכתיב שהמליקה איננה שחיטה כלל ושלא חכמים לברם ראוי להאמין כדבריו שהביא רשב"ם כאן עד סוף המאמר. — (6) בכי בטעות: ונמצא. — (7) ישעיה נא. ז. ובכי נכתב בטעות ומצית. — (8) תהלים עה. ט. — (9) נחום ג. ו. — (10) צפניה ג. א. — (11) שמות לב. לד. ועיין RSBM דף 150. — (12) דף מז ע"א בסוף העמוד. — (13) ישעיה סו. ג. — (14) כד. ו. — (15) במנחות דף עו ע"א. — (16) שם דף קו ע"ב. — (17) שם דף עה ע"א ודף קו ע"ב. — (18) משנה מנחות ה. ח. — (19) משנה מנחות ה. א. — (20) ו. י. והוא לפי תשובת ר' אמי במנחות דף ננ ע"א בתחלת העמוד. לפיכך לא שם רשב"ם לבו לפסוק יא כאן. ועיין תוספות מנחות דף נב ע"ב בדיה מניין. — (21) כנ. טו. ז.

"בכורי פירות המפורשים בכי תבא¹": תקריבו אותם ליי". בעזרה תביאו אותם לתנופה ולא לקרבן [אל] המזבח: 14. ואם תקריבו. לכשתקריבו² מנחת העומר: גרש, כמו³ ויגרם בחצץ שיני. טחון ברחים של גרוסות:

ג. 1. [ואם זבח שלמים קרבנו, שאמר הרי עלי⁴] שלמים. מאחר שאינו לשון עולה [ואינו כליל אלא לשון שלמים שמשמע לשון "נדר וצריך לשלם את נדרי"] שהוא לשון תשלומים, או יהא יינו כמו שמפרש והולך. ורבותינו פירשו⁵ לשון שלום שהכל זכין בו. אימורין לנבחה, חזה ושוק לכהנים, בשר נאכל לבעלים: 4. היותרת. שמייתר וגדל על הכבד: 9. לעומת העצה. הכליות⁶. וחכמים פירשו בשחיטת חולין⁷ היאך מסירין אותו: 17. בכל מושבותיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו. אפילו בכל מושבותיכם שנאכלין חולין ואין שם קרבן וחלב ודם למזבח:

ד. 2. אשר לא תעשינה. בכל חייבי כריתות שהם בלא תעשה (פירשו חכמים בכריתות⁸) וחזקוני⁹ חוץ מפסח ומילה שהם מצות עשה: מאחת מהנה. פירשו חכמים¹⁰ מקצת של אחת מהנה כגון שם משמעון: 3. לאשמת העם. חכמים דרשו הרי משיח וצביבור בהוריות¹¹. אך לפי הפשט משמע לפי שבכהנים (אמר¹²) [יורו] משפטך ליעקב ותורתך לישראל, וכל שכן כהן גדול שהוא מומחה לרבים, אם הכהן המשיח יחטא בהוראתו¹³ וגם להחטיא את העם עמו¹⁴, והקריב על חטאתו וגו': 12. אל ישפך הדשן. דכת' בצו את אהרן¹⁵ והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: 17. את פני הפרכת. לפי הפשט¹⁶ את פני

(1) דברים כו, ב. (2) ר"ל שתיבת אם בזה תורה על הזמן ולא על זמנא. ואם כן מנחת ביכורים אינה רשות אלא חובה. וכ"כ רש"י. (3) איכה ז, טו. ובכ"י במעות: ויגרש בחצץ שיניו. ובדפוסים: ויגרם בחצץ שירא. — (4) החסרון ניכר. על ידי דברי רש"י הבאים אחרי כן: אז יהא דינו וגו'. והשלמתו על פי דבריו לפרשת צו ז, טו. — (5) דברי ת"כ בפרק טו הלכה ב גשינו לשון קצת. ועי' גם רש"י. — (6) בדברי רש"י מחולין דף יא ע"א. — (7) שם. — (8) פרק א' משנה ב ובגמרא דף ג ע"א. — (9) דף ח ע"א. — (10) ת"כ ושבת זף קנ ע"א למשנה שבת יב, ג. וכן פירש רש"י. — (11) דף ז ע"ב. — (12) דברים יג, י. ובכ"י: משפט ליעקב ותורה לישראל. — (13) בכ"י: בהוראותיו. — (14) על נטעות המדפיסים דברתי בספרי RSBM דף 39 הערה 7. — (15) ו, ד. — (16) שלא נדבריו הדרש בזבחים דף מא ע"ב שהביא רש"י פירש רש"י שאין הפרש בין את פני הפרכת בפסוק יז ובין את פני פרכת הקדש בפסוק יז. והמדפיסים זיינו פירוש זה בטעות כסימן פסוק יז ובעל קרן שמואל נלכד בשחיתותם.

פרכת⁽¹⁾ הקדש, פרכת המבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, ומה שפרש שם⁽²⁾ פרכת הקדש, משמע שיהיו ההואות כנגד אמצעית הפרוכת מבחוץ שכנגד ארון הקודש שמכפנים⁽³⁾: 22. אשר נשיא יחטא. כמ"י⁽⁴⁾ ואשר ניתן כתר מלכות בראשו, כמו וכתר מלכות אשר נתן בראשו: מצות י"י אלהיו. כלומר אם ירא שמים הוא ולא כמזיד אלא בשוגג: 23. או הודע. כמו אם הודע. כך רגילין לפרש. ואני אומר ואשם או הודע אליו על ידי אחרים⁽⁵⁾: 25. מזבח העולה. החיצון. ולא על הפנימי⁽⁶⁾ כמשיח וציבור: 35. כאשר יוסר חלב חלב הכשב. חלבו האליה תמימה לעומת העצה:

ה. 2. ונעלם [ממנו] והוא טמא ואשם על ששכח שהוא טמא ונכנס למקדש או אכל קדש ששניהם במזיד בכרת: 3. והוא ידע ואשם. שנודע לו עכשיו שהוא טמא וידע שהוא אשם: 8. ולא יבדיל. סימן אחד ימלך ולא שנים: 9. והזה מדם החטאת. אחז בנזף⁽⁷⁾ ומה מרחוק והגשאר ימצה⁽⁸⁾, אבל עולת העוף אין בו הוייה אלא⁽⁹⁾ ונמצה: 13. מאחת מאלה. על אחת משלש עבירות אלה, ושמעה קול אלה, ושבעת ביטוי, וטומאת מקדש וקדשיו⁽¹⁰⁾: 15. מקדשי י"י. נהנה מן ההקדש⁽¹¹⁾ וזהו אשם מעילות: 16. ונתן אותו לכהן. את איל אשם יתן לכהן לכפר בו: 17. ולא ידע ואשם⁽¹²⁾. באשם תלוי מדבר כמו שני⁽¹³⁾ על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע, כשנתחלף לו חלב בשומן ואכלו ולא ידע שיש כאן חלב, אבל לבסוף כשהוא שמע⁽¹⁴⁾ שספק חלב ספק שומן אכל ואשם והביא איל תמים מן הצאן [וגו'] לאשם עד שיוודע שודאי חלב אכל [ואז] יביא חטאת: 21. וכחש בעמיתו וגו'. אשם גיילות

(1) בכ"י הפרכת. — (2) בפסוק וי"י. — (3) הכנים לדרש תורת כהנים לפסוק וי"י שהביא רש"י שם. ונראה שרצה לומר לפי שפתרון תיבת הפרכת שבפסוק ז' שזה לפתרון פרכת הקדש שבפסוק וי"י יש כאן יתור לשון בתיבת הקדש בפסוק וי"י ומיתור הלשון יצא הדרש (ע) RSBM דף 81 הערה 1. — (4) אסתר ו, ח. — (5) וכן פירש ראב"ע כיתר ביאור בתחלת דבריו. — (6) בכ"י: הפנימית. — (7) בכ"י: בכף. והתיקון הוגר לי בשם ה"ר שמעון באכער נ"י אשר בעיר בודאפטסט בארץ אוגנארן. והיטיב לתקן על פי דברי רש"י למנות דף ב ע"ב למטה. — (8) בכ"י: ונשאר ימצא. — (9) א, טו. — (10) שלא כפירוש תורת כהנים ורש"י. — (11) בכ"י: מן המקדש. — (12) בכ"י: והוא ידע ואשם. ותיקן בעל קרן שמואל ומניה דפוס אמשטרדם משנת תפ"ט. — (13) בפסוק יח. — (14) בכ"י: שם.

בפרשה זו: 24. ביום אשמתו. כשיתודה לשוב מחטאתו על אחד מכל האמורים למעלה פיקדן או גול או עשק או אבידה:

צו את אהרן.

ו. 2. זאת תורת העולה. כל הקרבנות האמורים בפרשת ויקרא חוזר וגומר כאן כל דיניהם: היא העולה הנקמרת ביום, כדכת' (1) ביום ובחכם, (2) ביום הקריבו את זבחו, כל הלילה תגמור הקמרתה, ואש (3) המזבח תוקד בו כלילה כמו ביום: 3. מדו. כמו (4) בנו [צפור], (5) בנו [בעור]. (6) ומדיו קרועים, לשון בגדים: והרים את הדשן. [תרומת הדשן] היא זו ומצותה בכל יום [קודם] לתמיד של שחר. אבל (7) והוציא את הדשן, והו לזמן מרובה לפנות את המזבח מרוב דשן שעליו: 9. בחצר אהל מועד. בעזרה ולא בירושלים: 11. יקדש. קודם הנגיעה יהיה טהור (8): 13. זה קרבן אהרן ובניו לפי הפשט בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו. וחכמים דרשו (9) שכל כהן הדיוט כשעשה עבודה ראשונה צריך חינוך במנחה: 14. מרבכת. לפי עניינו רכה בשמן. ולפי שהוא מאפה תגור צריך להרכיכה (10) בשמן: תפיני. לשון אפייה. אל"ף חסירה, והרבה יש (11) לא יהל [שם] ערבי, לא יאהל, (12) וימש חושך כמו ויאמש: 20. תכבם. שלא יהא נאסר בנותר שבשריפה: 23. [ו]כל חטאת אשר יובא מדמה וגו'. חטאות הפנימיות. פר כהן משיח (13) ופר העלם דבר של ציבור (14) ופר ושעיר של יום הכיפורים (15) ושעירי

(1) יט, ו. — (2) ז, טז. — (3) בכי: ואת. — (4) במדבר כג, יח. — (5) במדבר כד, ג. טו. ורצה רשכ"ס לומר שיש כאן יתר וי"ו כדעתו לבראשית א, כד. והוספתי שתי תיבות מדעתי, כי בכי כתוב בנו בנו שתי פעמים. ובעל קרן שמואל תיקן לכתוב בנו בעור בלבד, ולא יספיק. ובדפוס דהרענפירט: בגד בנו, ואין לו שחר. — (6) שמואל א' ד, יב. — (7) בפסוק ד, — (8) כפירוש לשמות כט, לו; ל, כט ולפנינו יא, ח. — (9) במנחות דף נא ע"ב. — (10) בכי בטעות: להרכיכה בחילוף האותיות הרומות. — (11) ישעיה יג, כ. ובכ"י בטעות: לא יאהל ערבי. — (12) שמות י, כא. — (13) ד, ג. — (14) ד, יד. — (15) טו, כו.

ע"ז⁽¹⁾ כל ה' אילו כתוב בהם⁽²⁾ מתנות לפנים כהיכל על הפרכת ומזבח הזהב. וזהו פשוטו⁽³⁾:

ז. 10. וחרבה. מנחת חוטא⁽⁴⁾ ומנחת כוטה⁽⁵⁾: 12. אם על תודה. שנדר בלשון תודה⁽⁶⁾ ולא הזכיר לשון שלמים, וסתם תודה [כשארם] מביא קרבן על שניצול מצרותיו⁽⁷⁾ כמו שאמרו חכמים⁽⁸⁾ ארבעה צריכין להודות. ורבותינו⁽⁹⁾ פרשו כל החלות ארבעים הם ופרשו שמנן כמה וכמה עשרונים: 16. [ו]אם נדר או נדבה. שאמר הרי עלי שלמים שזהו לשון נדר ותשלומים כמו שפרשתי למעלה⁽¹⁰⁾. כלומר שאינו תודה אלא נדר: ביום הקריבו, ביום שהקריב הוא כבר את זבחיו, יאכל לאחר הקרבה: 18. ואם האכול יאכל. חכמים⁽¹¹⁾ עקרוהו מפשוטו ופירשוהו במחשב לאכול מזבחיו ביום השלישי באחת מדר עבודתו, שחישב כשחיטה או בהולכת הדם או בקבלה או בוריקה: 19. כל מהור יאכל בשר מהור: 25. מן הבהמה אשר יקריב⁽¹²⁾ ממין אותה הבהמה קרבן ליי"י, ואפילו חולין: 26. בכל מושבותיכם. אע"פ שוודאי הן חולין בגבולין: 35. זאת משחת אהרן ו[משחת] בניו. שבר משחת אהרן ובניו כמו שאמור בצו [את] אהרן, עור העולה⁽¹³⁾, בשר חטאת⁽¹⁴⁾ ואשם⁽¹⁵⁾, לחמי תודה⁽¹⁶⁾, חזה ושוק של שלמים⁽¹⁷⁾, הנותרת מן המנחה⁽¹⁸⁾:

(1) במדבר טז, כד. — (2) בכ"י בטעות: כל אילו כתוב ה' בהם, ואות ה' פתרונה חמשה. — (3) שלא כדברי רש"י המסכים לדרש הלכה בתורת כהנים פרשת צו פרק ח ובזבחים דף פב ע"א, ורשב"ם סובר שהכתוב הזה לפי פשוטו שזה לדברי הכתוב בויקרא ד, יא. יב. כא. — (4) ה, יא. — (5) בכ"י כבמקרא: שוטה. אבל אין זה דרך כתיבת רשב"ם. והמקרא במדבר ה, טו. — (6) משנה מנחות ז, ה. ו. — (7) נראה שרצה רשב"ם לומר שהתודה באה או על נדר תודה בפירוש או גם בלי נדר כשניצל אדם מצרה גדולה. — (8) ברכות דף נד ע"ב. — (9) תורת כהנים לפרשת צו פרק יא ובמנחות דף עז ע"ב ודף פט ע"א. — (10) נ, א. — (11) זבחים פ"ק ב משנה נ ודף כט ע"א. — (12) בכ"י בטעות: יקריבו. — (13) ז, ח. — (14) ו, יט. — (15) ז, י. — (16) ז, יד. — (17) ז, לא. — (18) ז, ט. — א.

ביום השמיני.

ט. 1. ויהי ביום השמיני למילואים שהוקם המשכן ונתחנכו כבר אהרן ובניו לעבודה: 4. כי היום י"י⁽¹⁾ נראה ויוציא אש מן השמים להקטיר קרבנות: 18. ויקטר על המזבח. שם אותם על המזבח ובכבא אש [של] מעלה נקטר: 23. 24. ויבא משה ואהרן אל אהל מועד. להתפלל שתדר האש: וירא כבוד י"י אל כל העם, ביצר?⁽²⁾ ותצא אש מלפני י"י מכית קודשי⁽³⁾ הקדשים דרך מזבח הזהב להקטיר קטרת שהוא קודם להקטרת תמיד כדאמ' במסכת יומא⁽⁴⁾, ושם מצא בני אהרן אצל [מזבח] הזהב ושרפן, ואחר כך יצא ובא לו על המזבח ותאכל על המזבח את העולה ואת השלמים⁽⁵⁾: י. 3. — ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא, קודם שיצא האש מלפני י"י כבר לקחו איש מחתתו להקטיר קטורת לפנים על מזבח הזהב, שהרי קטורת של שחר קודמת לאיברים⁽⁶⁾, ונתנו בהן אש זרה אשר לא צוה אותם משה ביום הזה, — שאע"פי שבשאר ימים כת'⁽⁷⁾ ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח, היום לא צוה ולא רצה משה שיביאו אש של הדיוט, לפי שהיו מצפים לירידת אש גבוה, ולא טוב היום להביא אש זרה, כדי להתקדש שם שמים שידעו הכל כי אש בא מן השמים כמו שאמר אליהו⁽⁸⁾ ואש לא תשימו לפי שהיה רצה לקדש שם שמים בירידת האש של מעלה, — ותצא אש מלפני י"י ותאכל אותם, והוא ותצא אש של פסוק ראשון⁽⁹⁾. כמו שפירשתי אצל⁽¹⁰⁾ וישב משה את דברי העם, וכן⁽¹¹⁾ וישב את הכסף לאמו שכתו שני פעמים בפסל מיכה, ששניהם אחד הם. אף כאן שני הפסוקים אחד הם. כשיצא האש ותאכל [את העולה] ואת השלמים של מזבח החיצון כשלקחו בני אהרן והקריבו אש זרה על המזבח הפנימי ותצא אש מלפני י"י להקטיר קטורת לפנים תחילה ופנעה [ב]בני

(1) בכ"י: הוה. והתיבה נולדה מכתובת ה' במקום שם הויה בכ"י שלפני הכותב והשלים הוא הקיצור המדומה בטעות. כי לא הורגל בכתובה כזאת כי אם בכתובה י". — (2) בפסוק כד. — (3) כן הוא בכ"י. — (4) דף לז ע"ב. — (5) בטעות נכתב השלמים במקום החלבים שבמקרא. — (6) כדבריו ט, כג. — (7) א, ז. — (8) מלכים א' יח, כה. — (9) ט, כד. — (10) שמות יט, ח. — (11) שופטים ז, ג. ד.

אחרן שם ומתו ואחר כך יצאה משם ובאה על מזבח החיצון ותאכל את⁽¹⁾ העולה: וימותו לפני יי', ומיד כששמע אהרן היה רוצה להניח העבודה ולהתאכל על בנוי,⁽²⁾ ויאמר משה אל אהרן אל תתאכל ואל תבכה ואל תחלל מן העבודה, כי הדבר הזה אשר אני אומר לך הוא אשר דבר יי' בקרובי אקדש, בכהנים גדולים הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש, ולא שיתחלל שמי ועבודתי, שכן אמר לי⁽³⁾ הק'⁽⁴⁾ והכהן הגדול מאהיו וגו' את ראשו לא יפרע ונאת כגדיו לא יפרס [וגו'] ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו, הא אם לא יצא קודש⁽⁵⁾ — ואין מוקדם ומאוחר בתורה — ולכך אל תניח העבודה, שאתה כהן גדול, ולא תצא ולא תחלל אלא יתקדש הק' ועבודתו על ידך: ועל פני כל העם אכבד. זהו כבוד שכינה שרואה בנוי מתים ומניח אבלו בעבודת בוראו: וידום אהרן, מאבילותו ולא בכה ולא התאכל, שכן כת' ביחזקאל⁽⁶⁾ בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עניך במגפה וגו' האנק דום מתים אכל לא תעשה, אף כאן וידום ממה שהיה רוצה להתאכל ולבכות. וזהו מוסר⁽⁷⁾ ואמיתת פשוטו. אבל האגדה⁽⁸⁾ שאו' שהיה מנחמו משה לאהרן על שאמר לו הק'⁽⁹⁾ ונקדש בכבודי, בקבוצי, וסבור הייתי או אני או אתה, עכשיו תדע שהם גדולים ממני וממך, אין זה לפי הפשט, וכי היה מבשר הק' למשה עשו לי משכן ובו ביום ימותו הגדולים שבכם: 6. ראשיכם אל תפרעו וגו'. כך אמר לאלעזר ולאיתמר. אע"פ שכהנים הדיוטים אתם ואין אתם מצוים בפריעת ראש ובפרימת בגדים, כי ככהן גדול כן ולא בהדיוט, הרי אתם היום ככהן⁽¹⁰⁾ גדול לדורות. למה? 7. כי [שמן] משחת יי' עליכם. אתם נמשחים⁽¹¹⁾ מחדש עם אביכם ובכהן גדול כת' טעם זה⁽¹²⁾ [את] ראשו לא יפרע וגו' ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני יי': 10. ולהבדיל [וגו'] ולהורות [וגו']. כמו שאמרו חכמים⁽¹³⁾ שכור אל יורה: 16. ואת שעיר החטאת. חכמים פירשו⁽¹⁴⁾ בשעיר של ראש חדש שהוא קדשי דורות, אבל שעיר העדה ושעיר נחשון

(1) בכי' אש במקום את. — (2) בפסוק נ. — בכי': לו. — (4) כא, יי. — בכי': קודש. — (6) יחזקאל כד, טו. יז. — (7) בכי': מותר! — (8) ובחים דף קמו ע"ב ע"ש. — (9) שמת כט, מג. — (10) בכי': בכהן. — (11) בכי': נמשכים. — (12) כא, יי. — (13) ברייתא בעירובין דף סד ע"ב. — (14) ובחים דף קא ע"ב.

נאכלו⁽¹⁾: 17. לשאת את עון העדה. טומאת מקדש וקדשיו, כמפורש בשבועות⁽²⁾: 18. הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה. בהיכל, שכל חטאות⁽³⁾ הפנימיות נשרפין כמו שכת' ⁽⁴⁾ וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף. אבל זו חטאת חיצונה היא: 19. הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם. היא העולה והחטאת של אהרן ובניו שכת' למעלה⁽⁵⁾ קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים, והבנים סייעו לאהרן בקבלת הדם כאמור למעלה⁽⁶⁾. וכן אמר אהרן. למה קצפת על בני? הלא היום הזה הקריבו אני ובני קרבנותינו שנתחנכנו בהם לעבודה, ובתוך הגדולה הזאת באה לנו צרה גדולה ותקראנה אותי באלה, והיאך אוכל חטאת של קדשי דורות ביום הזה שנתקלקלה ונתערבה שמחתנו דוגמת⁽⁷⁾ ערובה כלה שזינתה בקרב חופתה:

יא 1. לאמר אליהם. למשה ולאהרן. ומוה יש להוכיח על כל לאמר הכתוב בידבר יי אל משה כי פירשו לאמר למשה, ולפי שלמעלה נתייחד הדיבור⁽⁸⁾ לאהרן לבדו, נאמר כאן לאמר אליהם, לשניהם⁽⁹⁾: 3. מפרסת פרסה. ציפורן אחד כעין מגעל ולא ציפורנים בכל אצבע כארנבת ושפן: ושסעת שסע. מובדלת הפרסה לשנים ולא פרסה אחת שלימה כסוס וחמור. ולפי פשוטו של מקרא ותשובת המינים כל הבדמות והחיות והעופות והדגים ומיני ארבה ושרצים שאסר הקב"ה לישראל מאוסים הם, ומקלקלים ומחממים את הגוף, ולפיכך נקראו טמאים. ואף רופאים מובהקים אומרים כן. ואף בתלמוד⁽¹⁰⁾ גוים שאוכלים [שקצים] ורמשים⁽¹¹⁾ חביל גופייהו: מעלת גרה. מעלת את מאכלה בגרירת לאחר אכילתה: 8. ובנבלתם לא תגעו. בשעה שאתם צריכים ליגע בקודש או לאכול קודש כדכת'⁽¹²⁾ כל הנוגע בהם יקדש, יקדש את עצמו. גם בכלי שרת גם במזבח גם בכשר חטאת ככולם כת'⁽¹³⁾

(1) סמך על פירוש רש"י שביאר הדבר. — (2) דף ט ע"ב. — (3) בכ"י חטאת. — (4) ו, ה. — (5) ט. ב. — (6) ט. ט. יב. — (7) גיטין דף לו ע"ב. — (8) בכ"י: הדיבור. — (9) שלא בדברי ת"כ שהביא רש"י. — (10) בשבת דף פו ע"ב ובע"ז דף לא ע"ב ובגדה דף לז ע"ב. ופרש"י: חביל. חס. ולכן פירש רשב"ם כאן חיבת טמאים בפתרון משחיתים מזג הגוף הישר ומנהגו הטוב. — (11) בכ"י: ורמשים. — (12) ע' הערה 13. — (13) בכלי שרת שמות ל, כט; במזבח שמות כט, לו; בכשר חטאת ויקרא ו, יא. כ.

כל הנוגע בהם יקדש, יקדש ויטהר תחילה⁽¹⁾ שאם נגע בנבילה או בשאר טמאות הכתובות בתורה יקדש ויטהר ויטבל תחילה קדם נגיעתו בקדש: 20. ההולך על ארבע. כעין דבורים: 21. לנתר. כתרנומו. [מנורת]⁽²⁾ נִפְרָג גוֹיִם כמו וינתר, כמו⁽³⁾ נִפְלָא מִן נִפְלָא: 24. ולא לה טמא. אם תגעו בנכלתם. ומפרש והולך בהמות טמאות: 26. הבהמה אע"פ שהיא מפרסת פרסה, אבל שסע איננה סדוקה, כגון סוס וחמור, וגרה איננה מעלה, כל הנוגע בהן בין מתים בין שחוטים [יטמא]. וכאן לא פירש „במותם“⁽⁴⁾, אבל כבהמה טהורה כת' לפנינו⁽⁵⁾ וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו', דוקא מתה אבל שחטה טהורה ואפילו טריפה: 27. על כפיו. כגון הדוב והכלב⁽⁶⁾: 28. והנושא. מסיט ממקומו אע"פ שלא נגע⁽⁷⁾, אבל אם טענודו נבילה על כתיפו ולא נגע ולא זו ממקומו אינו טמא. וכן שנינו במסכת זבים⁽⁸⁾, ואפילו מת מוטל על המטה ותחתיו נייר המפסיק בין המת לכלים שתחתיו, טהורים הם, שמת אינו מטמא אלא במשא שהוא היסט. וכן שנינו שם. ובתרגום ירושלמי מתורגם נושא מסיט⁽⁹⁾: 32. מכל כלי עץ וגו'. ולא כלי אבנים ולא כלי אדמה: שק. טלית של נצת עזים: אשר יעשה מלאכה בהם. ולא תשמיש כיסוי שאין עושים בתוכם כלום: 34. אשר יבא עליו מים יטמא. מי שרוצה לתת טעם במצות לפי דרך ארץ ולתשובת המינין לא⁽¹⁰⁾ חזק הק' טומאה למיני אוכלים ומשקין עד שתיקנם לצורך מאכל, ונתנית מים היא תחילת תיקנם ועיקר חשיבותם לצורך אכילה: 36. אך מעיין ובור. לפי הפשט⁽¹¹⁾ אין מקבלים⁽¹²⁾ טומאה מים המכונים בקרקע אלא כמו שפירש למעלה⁽¹³⁾ [וכל] משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא: 37. אשר יזרע בקרקע, טהור [הוא]. כל המחובר לקרקע אינו מקבל טומאה: זרע זרוע. זרע של זרעונים. ויתנו לנו מן הַזְרָעִים בדניאל⁽¹⁴⁾ לשון רבים. זרוע לשון יחיד: 39. וכי ימות מן הבהמה

(1) וכן פירש למעלה ו, יא ובשמות כט, לו; ל, כט. — (2) חבקוק ג, ה. — (3) כגון בראשית ב, כא. — (4) בכ"י: כמותם. — (5) בפסוק לט. — (6) בכ"י כא המאמר הזה שלא במקומו לפני פירוש פסוק כד. והראיתי שניאות רבות כזאת בספרי RSBM דף 35 הערה 6. — (7) בכ"י: נגעו. — (8) פרק ה משנה ג. — (9) בתרגום הגרסא הנקרא בשם יונתן בן עוזיאל נמצא ודיוס'ט. — (10) בכ"י: ולא. — (11) להוציא מדברי הדרש שהביא רש"י. ומקורו בפסחים דף טז ע"א. — (12) בכ"י: מקלים. — (13) בפסוק לד. — (14) א, יב.

אשר היא⁽¹⁾ לכם לאכלה וגו'. אבל אם נשחטה אינה נבלה ואפילו נמצאת טריפה, אבל בנבלת בהמה טמאה לא הזכיר בה מיתה לפי שאפילו אם נשחטה הרי היא נבלה ומטמאה⁽²⁾. וחכמים דרשו⁽³⁾ מן הבהמה מקצת בהמה מטמא ומקצתה אינה מטמאה, זו טריפה ששחטה טהורה מידי נבילה: 40. והאוכל מנבלתה. פירשו חכמים⁽⁴⁾ שיעור הוא, שאם נושא שיעור אכילה או נוגע טמא, וזהו כוית. ולפי הפשט אוכל טמא אע"פ שלא נגע בידיו כמו שכתוב⁽⁵⁾ נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה:

אשה כי תזריע.

יב 2. אשה כי תזריע. כי תתעבר בין זכר בין נקבה. אם זכר תלד, יהא דינו כך. ואם נקבה תלד, כך וכך דינה. כולל ואחר כך מפרש: [ומטמאה] שבעת ימים. אפילו לא ראתה דם: כימי נדת דותה. כימי ריחוק חולייה המפורש לפנינו⁽⁶⁾ על ידי ראיית דם טמא [שהיא] ראיית דם לידה⁽⁷⁾. נדה לשון נדודה ומרוחקת מבעלה. דותה לשון חולי. כמו⁽⁸⁾ לבי דוי: 4. בדמי טהרה. שאינו דם נידות. פשוטו כמאן דאמר⁽⁹⁾ שני מעינות הן. זה של ל"ג ימים מעין טהור הוא: 7. וטהרה. לאכול קדשים. כך פירשו⁽¹⁰⁾ חכמים⁽¹¹⁾. כי מחוסר כיפורים הוא אוכל תרומה מבערב כשהעריב שמשו. אבל בקדשים אינו אוכל עד לאחר כפרה:

יג 2. אדם כי יהיה בעור בשרו. כל פרשיות נגעי אדם ונגעי בגדים ונגעי בתים ומראותיהן וחשבון הסגרם ושערות לבנות ושער שחור וצהוב אין לנו אחר פשוטו של מקרא כלום ולא על

(1) בכ"י: יהיה במקום היא. וכגון זה מעות סופר הוא, כי רשב"ם כתב פירשו בלי ספק על גליון ספרו, וראשי דברי הפסוקים המבוארים מעשה ידי המעתיק הם. — (2) וכן כתב לפסוק כו. — (3) חולין דף ע"א. — (4) נדה דף מב ע"ב. — (5) כב, ח. — (6) ריחוק שבעת ימים לזכר ושבעיים לנקבה. — (7) אולי רצה לומר שאפילו לא ראתה דם בשבעת ימי טומאתה כאשר אמר למעלה, מכל מקום בשעת לידה הלא בהכרח ראתה דם לידה והראייה הזאת חספיק לטומאת שבעת ימים. — (8) ירמיה ח, יח. — (9) נדה דף לה ע"ב. — (10) בכ"י: פירש. — (11) יבמות דף עד ע"ב.

בקיאות דרך ארץ של בני אדם⁽¹⁾ אלא המדרש של חכמים וחוקותיהם וקבלותיהם מפי החכמים הראשונים הוא העיקר: כי יהיה בעור בשרו. לפי שלפנינו יאמר⁽²⁾ כי יהיה בו נגע בראש או בזקן, הוצרך כאן לומר בעור בשרו: שאת. לשון גובה⁽³⁾. שאינה⁽⁴⁾ לבנה כל כך כבהרת⁽⁵⁾, אבל הכהרת לבנה היא⁽⁶⁾ כדכת'⁽⁷⁾ בתור הוא בשחקים, ונראית עמוקה יותר, מִבְּהֶרֶת כמראה חמה עמוקה מן הצל⁽⁸⁾: ספחת. טפילה לשאת או טפילה לבהרת. תולדה וְלִשְׁאֵת⁽⁹⁾ וגם יש תולדה לבהרת⁽¹⁰⁾ להצטרף עמה כדכת'⁽¹¹⁾ ספחני נא אל אחת הכהונות, לשון טפילה וצירוף. כך פירשו חכמים⁽¹²⁾: לנגע צרעת. שיהיה מקום הנגע בשר לבן כדכת'⁽¹³⁾ מצורעת כשלנו. כך נקרא הנגע כשהוא לבן: 3. ומראה הנגע עמוק, לבן: 4. ועמוק אין מראה⁽¹⁴⁾. שאינו לבן כאחד ממראות נגעים המפורשים במסכת נגעים⁽¹⁵⁾: 8. צרעת היא. ומוחלט הוא וישב ברד עד שיתרפא ויביא צפרים: 10. ומחיית בשר חי. לא כמו בשר מבושל כי אם חי שנדלה חתיכת בשר בתוך הנגע: 18. שחין. פירשו רבותינו⁽¹⁶⁾ שבא על ידי חמימות מלקות שהכוהו, אבל שחין של מכות אש הוא שבא על ידי חמימות אש: 30. נתק. צרעת מקום שער קורא נתק שעל ידיו כך מתנתק השיער: 31. ושיער שחור אין בו והסגיר. שאם היה בו שיער שחור הרי הוא טהור לנמרי ואין צריך הסגר. שכך כתוב לפנינו⁽¹⁷⁾ ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא וטיהרו הכהן: 52. צרעת ממארת. כמו⁽¹⁸⁾ סילון ממאיר וקץ מכאיב. וכן⁽¹⁹⁾ המארה והמהומה. לשון קלללה וחסרון: 55. פחתת. לשון מאירה שמפחית ומחסר:

(1) ע"י RSBM דף 84 במקום הערה 2 ודף 126 במקום הערה 1. — (2) בפסוק כט. — (3) בשבועות דף ו' ע"ב איהא, "תני רבנן... שאת אין שאת אלא נבזה וגו'". — (4) בכ"י במטות: שאינו. — (5) נגעים פ"א מא: "מראות נגעים שתיים שהן ארבע, בהרת נוה כשלנו, שניה לה כסיד ההיכל, והשאת... כצמר לבן, שניה לה כקרום ביצה". — (6) בשבועות דף ו' ע"ב, "אמר אביי אמר קרא ואם בהרת לבנה היא, היא לבנה ואין אחרת לבנה". — (7) איוב לו, כא. — (8) בשבועות שם, "תני רבנן בהרת עמוקה וכן היא אומר ומראה עמוק מן האור כמראה חמה העמוקה מן הצל". — (9) בכ"י: תולדת שאת. ולדברי ר' מאיר תולדת שאת כצמר לבן ולדברי חכמים כקרום ביצה במשנה שהבאתי בהערה 5 על פי דברי חכמים. — (10) בכ"י: תולדות לבהרת. והיא כסיד ההיכל שהיא שניה לבהרת. — (11) שמואל א' ב' לו. — (12) בשבועות דף ו' ע"ב. — (13) במדבר יב' — בכ"י: מראהו. — (14) א.א. — (15) משנה נגעים ט"א. — (16) בפסוק לו. — (17) יחזקאל כח, כד. — (18) דברים כח, כ.

זאת תהיה תורת המצורע.

יד 7. והזה שבע פעמים על אותו המטהר מצרעתו⁽¹⁾:
 11. ואותם. הכבשים: 37. שקערורות. מין אחד מן המראות
 הוא שחביריו⁽²⁾ מוכיחים עליו ירקרקות אדמדמות כמו שמצינו
 אמוצים ברודים בתרי עשר⁽³⁾, מיני מראות: 41. יקציע. יקלף, כמו
⁽⁴⁾יעשהו במקצועות. ובתלמוד⁽⁵⁾ המקצע מכולן טפח: אשר הקצו,
⁽⁶⁾הקצות את הבית מחטופי פעל של ה"י הוא. מן קצה יאמר הקצו.
 ויש לומר שפתרונו לשון קיצוע מדכת⁽⁷⁾ אחרי הקצות את הבית,
 נמצא שהקיצוע קרוי הקצות, שהרי [באותו] הלשון כת' למעלה ואת
 הבית יקציע: 56. ולבהרת. ה"י א"ח ה"ע גורמת להפוך את התיבה
 באתנחתא וסוף הפסוק, בְּהֶרֶת, בְּהֶרֶת. ⁽⁸⁾השעיר הָיִי, ובאתנחתא⁽⁹⁾
 השעיר הָיִי. ⁽¹⁰⁾בוה וכוה תאכל הָחֶרֶב, [החרב כלא אתנחתא].
⁽¹¹⁾וכבסו בגדיהם וְהִטְהֵרוּ, ⁽¹²⁾וְהִטְהֵרוּ בלא אתנחתא:

טו 2. זב מבשרו. רבותינו⁽¹³⁾ פירשו מראה זוב ומראה קרי:
 3. רר בשרו את זובו. כמו⁽¹⁴⁾ ויורד רירו על זקנו. כלומר אם
 מריר ומטפמן בשרו את זובו. שהזוב קלוש כעין קרי: או החתים.
 שהוגלד⁽¹⁵⁾ ומדבק על הבשר: 4. אשר ישכב עליו. אפילו הוא
 תחת האבן שלא נגע בו כלל. כללו של דבר זב וזכה ונידה כולן
 מטמאין מה שתחתיהם טומאה חמורה לטמא אדם ובגדים אם⁽¹⁶⁾
 הכלים שתחתיו מיוחדין לשייבה אעפ"י שלא נגע בהם כלל⁽¹⁷⁾:
 11. וידיו לא שטף במים. הזב לא טבל. כך דרשו חכמים⁽¹⁸⁾.
 ולי נראה לפי פשוטו לפי שאמר למעלה⁽¹⁹⁾ רר בשרו את זובו או
 החתים בשרו מזובו, שהוגלד ונדבק על בשרו, לכך דבר לשון
 נקיה וידיו לא שטף במים, שאם לא שיפשה יפה את בשרו וגם

(1) ר"ל סרס המקרא ופרשהו. עין RSBM דף 90 הערה 6. — (2) בכ"י:
 שחבירו. — (3) בזכריה ו, ג: ברודים אמוצים. — (4) בישעיה מד, יג: יעשהו
 במקצועות. — (5) משנה כלים כז, ד. — (6) בפסוק מג. — (7) שם. — (8) טו, כא. —
 (9) טו, כ. — (10) שמואל ב' יא, כד. — (11) במדבר ח, ז. — (12) בראשית לה, כ. —
 ואע"פ שהאחרון לשון צווי הוא, לשון שניהם שזה באמצע ובסוף. — (13) נדה
 דף לה ע"ב. — (14) בשמואל א' כא, יד: אל זקנו. — (15) בכ"י בטעות: שהוא.
 ותקנתי על פי דברי רשב"ם לפסוק יא. — (16) בכ"י: את במקום אם. וכבר
 תיקנו בדפוסים. — (17) כדברי רש"י לפסוקים ד-ו מתורת כהנים. — (18) בתורת
 כהנים. — (19) בפסוק ג.

פי האמה שהחתים כמפורש במסכת נדה⁽¹⁾ אע"פ שטבל עדיין טמא [הוא], הואיל ולא שיפשא יפה קודם טבילה וכל הנוגע בו טמא. ולפי שדרך פי האמה הוּב יוצא וצריך שיפשוף, דיבר לשון שטיפת ידיו למשל בעין מה שכת' אצל זונה⁽²⁾ אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און, וכן⁽³⁾ אך מסיך הוא את רגליו, לפי שמדבר על יציאת חוץ. אף כאן שטיפת ידים על [שטיפת] מקום יציאת הוּב מאותו מקום. וגם לשון שטף מוכיח שהוא להעביר ליכלוך שום דבר ממקומו. כמו⁽⁴⁾ ומורק ושוטף במים, להעביר שומן של חטאת שבכלי. וכן⁽⁵⁾ מים כבירים שוטפים. וכן⁽⁶⁾ תשטף ספיחיה עפר ארץ. אף כאן להעביר את הוּב שעל בשרו: 19. דם יהיה זובה. אדמומית מטמא בה ולא לובן כווב⁽⁷⁾ ושכבת זרע שהם לבנים: 23. ואם על המשכב הוא וגו', השוכב או היושב על מדרס שלה⁽⁸⁾ אע"פ שאינו נוגע בו א, בנגעו בו יטמא עד הערב, כלומר או אפילו נגע במרכב, יטמא עד הערב⁽⁹⁾ ולא יטמא לממא בנדים, שהמרכב חלק מגעו ממשאו⁽¹⁰⁾ שהנושא מטמא אדם לטמא בגדיו ולא הנוגע מטמא אלא האדם בלא בגדיו. ואשר היא יושבת עליו פרשו חכמים במרכב⁽¹¹⁾: 24. אשר ישכב עליו יטמא. [לטמא] אוכלין ומשקין. תחתונו של בועל נדה כעליונו של זב בפרק בנות כותיים⁽¹²⁾: 25. בלא עת נדתה. לאחר ימי נדתה, כמפורש במסכת נדה⁽¹³⁾ אין⁽¹⁴⁾ אשה קרויה זבה להביא קרבן אלא לאחר שבעת ימי נדה אם תראה ג' ימים רצופים בתוך אחד עשר יום [בין] בתחילתן בין בסופן צריך שבעת ימים נקיים רצופים וקרבן בשמיני:

(א) בכי נכנסה כאן הוספת טועה וזה לשונה: „יטמא עד הערב. לטמא אוכלין ומשקין: בנגעו בו יטמא עד הערב. כמו ששינו במסכת נדה⁽¹⁵⁾ שעליונו של זב מטמא אדם לטמא אוכלין ומשקין“.

(1) דף סו ע"ב. — (2) משלי ל, כ. — (3) שופטים נ, כד. — (4) ו, כא. — (5) ישעיה כח, כ. — (6) איוב יד, יט. — (7) בכי: בזוב. — (8) בכי: שלו. — (9) תיבות „כלומר או אפילו נגע במרכב יטמא עד הערב“ נשנו בכי שחי פעמים. — (10) משנה כלים כג, ג. — (11) בתורת כהנים נתפרש על הכלי במרכב, אבל אשר היא יושבת עליו כמושב. — (12) נדה דף לב ע"ב. — (13) דף עג ע"א. — (14) בכי או במקום אין. — (15) המוסף טעה לחשוב שדבר משנה הוא ואינו כן אלא נמרא היא בנדה דף לב ע"ב שהביא רשבים לפסוק כד. וכל ההוספה נכנסת באמצע דברי רשבים, ודברי הכתוב בנגעו בו יטמא עד הערב מפורשים בה בענין אחר כדברתי רשבים הבאים בעצם המאמר הזה. ועיין RSBM דף 56 הערה 10.

אחרי מות.

טו. 1. אחרי מות. הוזהר את אהרן שלא ימות כבניו על ביאת מקדש שלא כדת: 2. כי בענן אראה על הכפורת. לפי⁽¹⁾ פשוטו שהרי מתוך עמוד הענן אני נראה כל שעה על הכפרת כדכתיב⁽²⁾ ודיברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים, ואם יראה הכהן ימות. לפיכך כשיכנס ביום הכיפורים צידו הק' להקטיר קטורת בפנים תחילה להחשיך את הבית בענן הקטורת ואחר כך יביא דם הפר ודם השעיר: 6. והקריב אהרן בעזרה את פר החטאת אשר לו: וכפר בעדו, יתוודה עליו מיד. ולפי הפשט יביאנו בעזרה כדי להקריב אותו לכפרה כמו שמפרש לפנינו⁽³⁾ ושחט את פר החטאת אשר לו: 10. לשלח אותו לעזאזל המדברה. לפי פשוטו⁽⁴⁾ לשלח אותו חי אל העזים אשר במדבר כמו שמצינו בציפורי מצורע⁽⁵⁾ ושלח את הצפור החיה על פני השדה, לטהרו מטומאתו. אף כאן לטהר את ישראל מעונותם משלחו אל המדבר והוא מקום מרעה הבהמות כדכתיב⁽⁶⁾ וינהג את הצאן אחר המדבר. ובתלמוד⁽⁷⁾ מדבריות בייתות: עזאזל. למ"ד יתירה כלמ"ד⁽⁸⁾ בית ארבאל שהיא מלשון⁽⁹⁾ וארב לו. וכן מ"ם של ריקם וחנם יתירות לתקן פעולה⁽¹⁰⁾ כמו נוי"ן של שגטון וצבון ועשרון. ולפנינו⁽¹¹⁾ קורא המקום שמשלח שם השעיר ארץ גזירה, ארץ חריבה שאין בה שום תבואה, שהיא גזורה⁽¹²⁾ ונכרתת מכל טוב: 21. ביד איש עתי. איש הבקי בדרכים ובמדברות ורגילין⁽¹³⁾ בכל עת ששולחין אותו: 32. וכפר הכהן אשר ימשה אותו. לפי שאמר⁽¹⁴⁾ בזאת יבא אהרן, ואם אין אהרן תהיה עבודת יום הכיפורים בכהן המשיח תחתיו⁽¹⁵⁾: 34. ויעש אהרן כשהגיע יום הכיפורים כאשר צוה יי"י את משה:

(1) בכ"י: לפיכך. וטעויות דומות במקצת תמצא ספורות בספרי RSBM דף 36 בהערה 2. — (2) שמות כה, כב. — (3) בפסוק יא. — (4) להוציא ממדרש רבותינו ביוםא דף סו ע"ב ובספרא. — (5) יד, י. — (6) שמות ז, א. — (7) במשנה ביצה ה, ז. — (8) הושע י, ד. — (9) דברים יט, יא. — (10) פירשתי בספרי RSBM בדף 141 בהערה 3. — (11) בפסוק כב. — (12) בכ"י כתוב גם כאן גזירה בלי הבין. — (13) כלומר ורגילין בני אדם לשלוח אותו בשליחות. ואין צורך לשנות כבדפוסים: ורגיל. — (14) בפסוק ג. — (15) בכ"י: תחת וי.

יז. 4. דם יחשב לאיש ההוא דם שפך. חיוב מיתה יחשב משמים לאיש ההוא אותו דם ששפך בשעת שחיטת חוק: 6. אשר הם זובחים על פני השדה, ויש מהם שטועים [לזכוח] לשעירים ולא לשמים: 13. וכסהו בעפר. כי אז לא יהא ראוי לאכילה: 15. אשר תאכל נבלה. אפילו קטן יטמא: 16. ונשא עונו. אם יאכל קודש או נכנס למקדש:

יח. 5. וחי בהם. אבל אם לא יעשה,⁽¹⁾ ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם: 9. מולדת בית או מולדת חוק. פנויה⁽²⁾, כך נראה בעיני לפי פשוטו⁽³⁾: 18. לצרור. כמו⁽⁴⁾ וכעסחה צרתה. שתי נשים לאיש אחד נקרא צרות זו לזו:

קדושים תהיו.

יט. 2. קדושים תהיו. מפני שהרבה מצות הוזהרו להתקדש ולשמור: 3. ואת שבתותי תשמרו. כשם שבעשרת הדיברות נאמר כיבוד אב ואם אצל שמירת שבת שהושוה⁽⁵⁾ כיבודם לכבוד המקום, אף כאן סמכן הכתוב לפי פשוטו⁽⁶⁾: 5. לרצונכם. שיהא תמים ויִקְרִיבוּ אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה הָרִין⁽⁷⁾ לסמיכה ולכל משפטיו של קרבן וכמו שמפרש והולך: 7. ואם האכול יאכל. במחשב לאוכלו חוק ממקומו פירשו חכמים⁽⁸⁾: 10. לא תעולל. פאה משמע⁽⁹⁾, בדכת⁽¹⁰⁾ עולל יעוללו כנפן: 11. לא תגנבו. ממין⁽¹¹⁾: לא תכחשו. כפירת ממון המופקד בידו. בדכת⁽¹²⁾ וכחש בה:

(1) השתמש בדברי הכתוב בפסוק כט. ולהשמר מקושיית רש"י כתב כן. —
 (2) ר"ל מולדת חוק פתרונו בת פנויה. — (3) ומדרשו ביבמות דף כג ע"א וברש"י. —
 (4) שמואל א' א. ו. —
 (5) בכ"י: שהושוו. — (6) ר"ל שמה שכתב רש"י כאן הוא ע"פ תורת כהנים ונמרא יבמות דף ו ע"א אבל לא לפי הפשט. — (7) השלמתי החסרון הנראה לעין ע"פ דברי רשב"ם למעלה א. ג. ועל פי דברי הכתוב א. ד. — (8) בתורת כהנים וזבחים דף כט ע"א. — (9) אולי מדמיון פסוק ט כתב כן שגם שם בתחלה פאה ואחר כך לקט. ולפי זה יפרש גם הפסוק בירמיה כן. ואין דעתו נכונה. — (10) ירמיה ו, ט. — (11) בדברי רש"י וכן בכל השלש. — (12) ה, כב.

[ו]לא תשקרו. ממון שהלוחו: 12. ולא תשבעו. אפילו בלא כפירת ממון: 13. לא תעשוק. (1) עושקן שכר שכיר ומטי גר: [ו]לא תגוול. כעין (2) ויגוול את החנית מידו: (ו) לא תלין. שכיר לילה (3): 14. לא תקלל חרש. בהוה דבר הכתוב. וטעמו ברי"ש כי משקל דגש הוא. כמו עור גפן (4): 16. לא תלך רכיל. המחור בעירות, מהלך לומר לשון הרע מזה אל זה. ותרנום לא תיכול קורצין, לא תכריו רכילות. וכן בדניאל (5) אכלו קורציהון דיהודאי, הכריוו. וכן (6) ירעם משמים מתורגם אכלי מן שמיאי, לשון השמעת קול: (ו) לא תעמוד על דם רעך. לא תעמוד מנגד אלא ניתן להצילו בנפשו של רודף: 17. לא תשנא את אחיך בלבבך. אם גמלך רעה לא תתראה לפניו כאוהב (7) [כפיו שלום את רעהו ידבר] ובקרבו ישים ארבו, לא טוב [הדבר אשר אתה עושה], אל תשנאו בלבך אלא הוכיח תוכיחו על מה שעשה ומתוך כך יהיה שלום: ולא תשא עליו חטא. בלבבך: 18. לא תקום. לגמול לו רעה תחת רעה: ולא תטור. אפילו בלבבך, אלא עבד על מידותיך (8): ואהבת לרעך כמוך. אם רעך, אם טוב [והוא], אבל אם הוא רשע כדכת' (9) יראת י"י שנאת רע (10): 19. בהמתך לא תרביע כלאים. לפי דרך ארץ ותשובת המנין כשם שציוה הכתוב שכל אחד ואחד יוציא פרי למינהו במעשה בראשית, כך ציוה להנהיג את העולם בבהמות ובשרות ואילנות וגם בחרישת שור וחמור שהם שני מינים. וגם בצמר ופשתים שזה מן בהמות וזה מן קרקע וגידוליו. ולמינים אמרתי הצמר צבוע והפשתן איננו צבוע וקפיד בבגד של שני מראות, והדו לי: 20. נחרפת. מסורה

(1) השתמש בדברי המקרא מלאכי ג, ה. — (2) בשמואל ב' כג, כא וכן בדברי הימים א' יא, כג כתוב: מיד המצרי. — (3) שלא בדברי חכמים (בב"מ דף קי ע"ב) שהביא רש"י. ואולי פירש הוא פעולת שכיר, "עבודת שכיר" שלא דיבר הכתוב כאן על שכר שכיר אלא על עבודת השכיר. — (4) ובכ"י בלא נקודות: עיוור גבן. — (5) דניאל ג, ח. — (6) בשמואל ב' כב, יד: ירעם מן שמים. — (7) השתמש בדברי המקרא ירמיה טז, ושמות יח, י. והרבה דבריו להראות כי לא תשנא כאן הוא כמו אל תשנא ויחבר היטב עם הוכח תוכיח הבא אחריו. — (8) פירוש: כבוש כעסך. וההפך: מעמיד על מידותיו בפסחים דף ק"ג ע"ב. — (9) ר"ל או תעשה כדכת'. והמקרא במשלי ח, יג. — (10) רצה לומר מרוב לב לרעך נלמוד שדווקא את רעהו שהוא אדם כשר חייב לאהוב, אבל אם נודמן לו אדם רשע אין מקום למצוה הזאת אלא חובה עליו לעשות כאשר כתוב בספר משלי יראת י"י שנאת רע, וירחק מן הישע וישנא קרבתו. ואם כן אין צורך להרבות שינויים בדברי רש"י כאשר חשבו אחרים וכאשר חשבתי גם אני מקדם. ע' RSBM דף 48 הערה 5 והערה 9. — ודברי רש"י קרובים לדברי הנמרא בפסחים דף ק"ג ע"ב.

ומיוחדת לעבד עברי כדכת' (1) אם אדוניו יתן לו אשה. ודומה לו (2) עם חרף נפשו למות, מסר נפשו. וגם בתרגום: לא נפדתה. שאינה משוחררת ואינה כאשת איש לידון בחנק: בקרת תהיה. כמו (3) לא יבקך הכהן. כן פתרוהו דונש (4) ומנחם (5). יחקרו ב"ד אם לא חופשה לא יחייבו מיתה כאשת איש: 23. וערלתם. לשון (6) סתימה ואטימה והרחקה. (7) ערלה אונם. (8) ערל לב. (9) שתה גם אתה והערל: 24. קודש הלולים. קודש כמעשר שני לאוכלו בירושלים ולהלל לבוראו שכן מצינו כמעשר שני שיאכלוהו (10) במקום אשר יבחר [וגו'] למען תלמד ליראה את יי' אלהיך כל הימים: 25. להוסיף לכם תבואתו. לכך תזכו (11) אם תעשו כאשר ציויתי: 26. לא תאכלו על הדם. לפי פשוטו (12) דבר למד מעניינו לא תנחשו ולא תעוננו. אף זה יעשו כחוקת הגוים שאוכלים על קבר ההרוג לשם מכשפות שלא יינקם או מכשפות אחר כעין שאנו אומרים (13) במסמר מן הצלוב. ורבותינו דרשוהו בכמה ענינים במסכת סנהדרין (14): 29. להזנותה. ונות של פנוייה להיות כקדישה (15): 35. במדה, במדת קרקע. משורה, מדת הלח. כמו שאמרו (16) ומים במשורה תשתה: 36. הין, מדת הלח:

כ 9. דמיו בו. דמו בראשו. הוא חייב עצמו מיתה (17): 10. את אשת רעהו. ולא גו (18): 17. חסד הוא. כמו (19) פן יחסדך שומע וכן (20) וחסד לאומים חטאת, קלון לאומים על ידי חטאת, וכן תירגם יוסף וחסיד דעמא חטאיה: 20. ערירים ימותו. לא ינחורו מן השמים להחיות [או] (21) להוליד בנים:

(1) שמות כא, ד. — (2) שופטים ה, יח. — (3) יי, לו. — (4) לתיבת ולבקר בדף 53 בדפוס פיליפאוסקי. — (5) במחברת בבר III בדף 47. — (6) כפירוש רש"י. — (7) ירמיה ו, י. — (8) יחזקאל מד, ט. — (9) חבקוק ב, מז. — (10) דברים יד, כג. — (11) ר"ל תזכו לתוספת תבואה האמורה בכתוב. — (12) לעומת הדרשות שדרשו חכמינו בפסוק הזה עד שנקרא לאו שבכללות בסנהדרין דף סג ע"א. וכפירוש רש"י. — (13) משנה שבת ו, י. — (14) דף סג ע"א. — (15) כדעת הברייתא בסנהדרין דף עו ע"א שהביא רש"י. — (16) בפרק קנין תורה הלכה ד. — (17) בכ"י בא המאמר הזה בשמות אחרי פירוש פסוק יז. — (18) רצה לפרש למה כפל הכתוב אשר ינאף וגו' אשר ינאף וגו' שתי פעמים. ופירושו כמרש חכמים בתורת כהנים ובסנהדרין דף נב ע"ב וברש"י. — (19) משלי כה, י. — (20) משלי יד, לד. — (21) הוספתי תיבת או הנצרכת גם להיישיר המאמר על פי דרש חכמינו בתורת כהנים וביבמות דף נה ע"א שהביא רש"י.

אמור אל הכהנים.

כא 1. לנפש לא יטמא בעמיו. איש בעם הכהנים לא יטמא לנפש אדם, כמו⁽¹⁾ בתולה מעמיו יקח אשה. אבל אילו היה כתוב לעמיו, היה משמע לא יטמא לעמיו. כמו שכת' לנפש לא יטמא.⁽²⁾ לאחיו ולאחותו לא יטמא להם, ולא נאמר בהם. גם יש לפרש לנפש הנמצא בעמיו לא יטמא: 4. (ו) לא יטמא בעל בעמיו, שום בעל בעם כהנים לא יטמא לאשתו להחלו, שהרי מתחלל מכהונתו. ולפי דברי חכמים⁽³⁾ לא [יטמא] לאשתו פסולה ומחוללת, אבל מטמא לאשתו כשירה: 5. לא יקרחו. על מת. והוא הדין לישראל⁽⁴⁾: 7. וחללה. בת אותן שכתוב בהן⁽⁵⁾ ולא יחלל וזרעו: 9. ובת איש כהן. ארוסה. ומפורש בסנהדרין⁽⁶⁾: 18. חרום ושרוע מפורש בכורות⁽⁷⁾: 20. מרוח אשך. מעוך בצים: כב 2. ויגזרו מאכילת קדשים בטומאת הגוף: 3. אשר יקרב. לאכול: 8. נבלה וטריפה לא יאכל. אע"פי שמלוכת העוף הותרה להם, שדומה לנבלה⁽⁸⁾: 10. וכל זר לא יאכל קודש. תרומה: 14. כי יאכל קודש. תרומה: 16. באכלם⁽⁹⁾. הזרים: את קדשיהם. תרומה: 23. וקלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה. לבדק הבית: ולגדר. לקרבן⁽¹⁰⁾: כג 2. אשר תקראו אותם מקראי קודש. אשר תזמנו אותם ומני קודש. כל לשון קריאה שאצל מועדים לשון קביעת זמן הוא, כמו⁽¹¹⁾ קרא עלי מועד. וכן התרג' מערע קדיש⁽¹²⁾, ולשון⁽¹³⁾ כמקרה הכסיל: 11. ממחרת השבת. ממחרת יום ראשון של פסח: 16. מנחה חדשה. להתיר חדש במקדש כי הוא זמן בישול תבואה: 22. ובקוצרכם. ממחרת הפסח לאחר הקרבת העומר: 24. זכרון תרועה. על ידי התרועה תזכרו למקום. כדכת'⁽¹⁴⁾ והריעותם כחצוצרות וגו'

(1) בפסוק יד. וראינו משם שפתרון לשון רבים עמיו כפתרון לשון יחיד עמו. ור' שמואל דוד ליצאטו ז"ל כבאור התורה טעה בהבנת דברי רשב"ם. — (2) במדבר ו, 1. — (3) בתורת כהנים וביבמות דף כב ע"ב. — (4) על פי המצוה דברים יד, א. — (5) בפסוק טו. — (6) דף נ ע"א ושם. — (7) חרום במשנה פ"ז מ"ג. שרוע בנמרא דף מ ע"א. — (8) היטיב להשתמש בדברי רבינא במנחות דף מה ע"א ליחזקאל מד, לא. — (9) בכ"י: באכלכם. — (10) כל אלה כמדרש רבותינו שהביא רש"י. — (11) איכה א, טו. — (12) בכ"י במעות: קדוש. — (13) קהלת ב, טו. — (14) במדבר י, ט.

ונוכרתם וגו': 27. אך בעשור וגו'. בשאר ימים טובים הותרה מלאכת אוכל נפש ונאסרת מלאכת עבודה. אבל כיום הכפורים שהוא יום עיני, כל מלאכה אסורה בשבת⁽¹⁾: והקרבתם אשה. כדכת' באחרי מות ובפנחם⁽²⁾: 36. עצרת. עצירת מניעת מלאכה⁽³⁾: 39. אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה. את"פי שראש השנה ויום הכיפורים באים לזכרון [ולכפרה]⁽⁴⁾. אבל סוכות בא לשמחה ולהודאה על שמילא בתיכם כל טוב בימי אסיפה: 40. וענף עץ עבות. קמץ⁽⁵⁾ הוא כמו קדוש טהור עמוק גדול. כלומר ענף של עץ מעובת הרבה: 42. כל האורח. אפילו אותן שיש להם בתים, ישבו בסוכות⁽⁶⁾: 43. למען ידעו דורותיכם [וגו']. פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה⁽⁷⁾ סוכה ממש. וזה טעמו של דבר. חג הסוכות תעשה לך באוספך מגרנך ומיקבך באוספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתיכם מלאים כל טוב ואל תאמרו בלבבכם כתי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה. וכסדר הזה נמצא בפרשת עקב תשמעון⁽⁸⁾ וזכרת את כל הדרך אשר הוליךך יי' אלהיך זה ארבעים שנה וגו' ואכילך את המן וגו'. ולמה אני מצוה לך לעשות זאת? כי יי' אלהיך מביאך אל ארץ טובה [וגו'] ואכלת ושבעת [וגו'] ורם לבבך ושכחת את יי' וגו' ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ולכך יוצאים מבתיכם מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הק' את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב. לבלתי רום לבבם⁽⁹⁾ על בתיהם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשו⁽¹⁰⁾ לנו את החיל הזה⁽¹¹⁾:

(1) וכן כתב לשמות יב, טו וראב"ע שם ורמב"ן כאן לפסוק ו. וכאן רצה לפרש תיבת אך. — (2) למעלה בפרק טו ובבמדבר כט, ח—יא. — (3) בכ"י בא הפירוש הזה אחרי פירוש פסוק למ. — (4) בכ"י: לכפרה. וזה לא יתכן כי רצה לומר בראש השנה לזכרון וכיום הכפורים לכפרה. — (5) בכ"י בטעות: קומץ. — (6) בכ"י ובכל הדפוסים הראשונים בא המאמר הזה אחרי פירוש פסוק מנ. — (7) דף יא ע"ב. — (8) דברים ח, ב—יח. — (9) בכ"י: לבבו. — (10) בכ"י: עשה. — (11) כעין זה כתב בקיצור בפירושו לשמות כג, טו.

כד. 2. ויקחו אליך שמן זית וזך. פרשה זו נשנית לפי שהמנורה נכח השלחן להאיר אל השלחן שעליו לחם הפנים שמפורש כאן שכל זה מתיקן השולחן ומסידורו. השמן להאיר והפת לערוך: 11. ויקוב. הזכיר את השם ואחר [כן] בירכו: 15. 16. איש איש כי יקלל אלהיו סתם בכינוי בלא פירוש שם המוכהק, [ונשא המאן]. ומפרש י"י [שהוא השם] המוכהק יתברך שמו ואחר כך מקללו. מות יומת. לפי פשוטו יש לפרש כן⁽¹⁾: 18. [ו]מכה נפש בהמה. ממיתה לגמרי: 21. ומכה בהמה ישלמנה. חובל אע"פ שאינו ממיתה לגמרי:

בהר סיני.

כה. 1. בהר סיני. קודם שהוקם אוהל מועד⁽²⁾: 2. ושבתה. לשון ביטול: 3. ואספת. שלא תפקיר: 10. ושבתם איש לירושתו. כמו שמפורש לפנינו⁽³⁾ שהמוכר שדרו חוזר לו בחנם ביוכל, ואיש אל משפחתו, עבד עברי חוזר חפשי ביוכל: 11. נזיריה. גידולי ענבים שנשרו לא תבצרו. וכן ספחים⁽⁴⁾ בתבואה: 12. מן השדה תאכלו. ולא מן הגאספ אל הבית שאסור לאוספו: 16. כי מספר תבואות שעד היוכל הוא מוכר לך, ולא גוף הקרקע⁽⁵⁾: 21. לשלש השנים. לפי הפשט זריעת ששית תפרנס ששית ושביעית ושמינית [ובשמינית⁽⁶⁾] יורעו ואכלו מתבואת ששית עד תחילת תשיעית שיתפרנסו מתבואה הנזרעת בשמינית: 24. גאולה תתנו לארץ. אם ירצה המוכר לפדותה לפני היוכל: 27. והשיב את העודף מן השנים עד היוכל שלא אכל עדיין. העודף, המעדיף⁽⁷⁾ על שנים שאכל כבר: 33. ואשר יגאל מן

(1) חיבר פסוק טו ופסוק טז בפירושו. והוא דעת חכמים דרבי מאיר בברייתא דסנהדרין דף נו ע"א, ורש"י נ"כ פירש כדעתם.
(2) מפורש יותר בדבריו לבמדבר א. א. — (3) בפסוק כח. לא. — (4) בכ"י נזירה... ספחים. — (5) המאמר הזה בא בכ"י קודם פירוש פסוק יב וכן בשלשה הדפוסים הראשונים. — (6) הוספתי על פי דברי רש"י שהלך רש"י כאן בדרכם. — (7) על אודות תיבת תרע' שבדפוסים כאן ע"פ RSBM דף 47 הערה 2.

הלויים, כמו שאמרנו⁽¹⁾ גאולת עולם תהיה ללויים, והוא ירצה לגאול ואין לו במה לגאול, ויצא ממכר בית וגו' כלומר תשוב לו בחנם: 34. ושדה מגרש [וגו']. כמפורש באלה מסעי: 39. עבודת עבד. לרדותו בפרך כעבד כנעני⁽²⁾: 47. או לעקר. שנעקר מזה המלכות רחוק מארצכם, לא תושב ולא גר ולא גוי ואורת: כו. 1. משכית מן שכה כמו מרבית מן רבה. ואיני מתא לא חבר כי אם⁽³⁾ עברו משכיות לבב, לשון ראיות לבבו. אף כאן אכן רואה שיש בה צלמים וציורים להסתכל בהן:

אם בחוקותי⁽⁴⁾.

10. וישן מפני חדש תוציאו מן הגרנות למכור כדכתיב⁽⁵⁾ תוציא את כל מעשר תבואתך ונתתה ללוי⁽⁶⁾ וגו': 13. מוטות עולכם. כדכתיב⁽⁷⁾ עשה לך מוסרות, היא הרצועה שקשרין בה העול של עץ הקרוי מוטות⁽⁸⁾ לפי שמטה ומרכין את צואר השור: קוממיות. כשהוסר העול וזקף את ראשו: 18. שבע על חטאתיכם. כלומר הרבה מכות על חטאתיכם. כמו⁽⁹⁾ שבע יפול צדיק וקם. ⁽¹⁰⁾ ואור החמה יהיה שבעתים.⁽¹¹⁾ והחזיקן שבע⁽¹²⁾ נשים: 19. ושברתי

⁽¹⁾ בפסוק לב. — ⁽²⁾ בכ"י: כעבד כנעני. ואין זה לשון רש"ם. — ⁽³⁾ תהלים ע"ו, וב"י: חברו עברו, ונקיד על חברו להזיתו נמחק. ועיין RSBM דף 37 הערה 2.

⁽⁴⁾ בכ"י 62 חלק ראשון במינכען דף 122 ע"א נמצא לפסוק ח: ורדפו מכם חמשה מאה. הקשה רש"ם דאמר [צ"ל דאמרינן] מרובה מדה טובה ממדת פורענות [סוטה דף י"א] והא הכא במדה טובה כתיב ורדפו מכם חמשה מאה ואלו במדת פורענות כתיב איכה ירדוף אחר אלק ושנים יניסו רבבה [דברים לב, ל] ותימא [צ"ל ותירץ] דהכא רודפים והורגים קאמר דכתיב ונפלו אייביכם לפיכך לחריב והתם לא קאמר רק רדיפה בעלמא כדכתיב איכה ירדוף וגו'. — הדברים האלה העתיק לי ידידי החכם ר' ברוך ציעמליך בשבתו לפניו בעיר מינכען והוסיף להעירני כי במנחת יהודה הגרפס דף סג ע"ג נכתבה השאלה כלשון אחרת בלי שם השואל והתשובה בשם רבינו תם. ובתוספות שם דף סג ע"א הובאה גם השאלה גם התשובה בלי שם אומרה. — ⁽⁵⁾ דברים יד, כח. — ⁽⁶⁾ בכ"י: ללויים. ⁽⁷⁾ ירמיה כו, ב. — ⁽⁸⁾ ר"ל ששם כתוב מוסרות ומוטות יחדו ושתייהן חלקי העול. — ⁽⁹⁾ משלי כד, טו. — ⁽¹⁰⁾ ישעיה ל, כו. — ⁽¹¹⁾ ישעיה ד, א. — ⁽¹²⁾ בכ"י: שבעה נשים.

את גאון ענוכם. כדכת' (1) בשברי לכם מטה לחם, וכדכת' (2) גאון שבעת לחם היה לה. ואגדה (3) הוא בית המקדש. כדכת' (4) הנני מחלל את מקדשי גאון ענוכם. ולפי הפשטו כמו שפירשתי, שכך מוכיח סוף המקרא ונתתי את שמיכם וג': 20. כחכם. כי האדמה לא תוסיף תת את כחה לכם: 21. ואם תלכו עמי קרי. מנחם (5) פירש לשון מניעה מגזירת (6) הוקר רגלך. והכל הוא. כי הוקר מגזרת חטופי פה פעל כמו (7) הושב את אביך מן (8) אברם ישב. וקרי מן קרה מגזרת (9) אקרה כה. וזהו פרושו. אם תלכו עמי במקרה ולא תדיר כאדם שאינו הולך תדיר אצל בוראו (10): 25. נקם ברית. שעברתם. כמו שכת' למעלה (11) להפרכם את בריתי: 26. עשר נשים. כלומר הרבה. כמו (12) זה עשר פעמים תכלימוני: בתנור אחד. כי אשה אחת לא תוכל למלא את התנור פת: והשיבו לחמכם (13) במשקל. כי במשקל הביאודו לתנור, ובמשקל השיבדו להאכילו לבעלים, במשקל ובצמצום, לחם צר ומים לחץ, כדכת' (14) בן אדם הנני שובר מטה לחם בירושלים ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה. אף כאן כת' בשברי לכם מטה לחם יאִפֶּה וַיֹּאכַל במשקל: ואכלתם ולא תשבעו. כי במשקל ובצמצום יאכלוהו. וגם יש לומר שאותו לחם אע"פ שיאכל ממנו הרבה לא ישיבע ויסעד (15) האדם כי מארה תמצא בו: 28. ויסרתיו. מן (16) ייסר איש את בנו יאמר ויסרתי, וכן (17) ויסרו אותו. וכן מן יישב (18) יאמר (19) וישבו בך מירדתם ביחזקאל: 30. על פגרי גילוליתכם. כי בבית במותיכם תהרגו. כדכת' בירמיה (20) כי אם גיא ההריגה וקברו בתופת מאין מקום: 32. ושממו עליה אויביכם. כשבאים לשבת בה כדכת' (21) כל עובר עליה יישום וישרוק על [כל] מכותיה. 35. כל ימי השמה תשבות. כי שבעים שנה של גלות בבל פירשו רבותינו (22) כנגד שנים שהיה לה לשבות ולא שבתה. תשבת

(1) בפסוק כו. — (2) יחזקאל טו, מט. — (3) בתורת כהנים. — (4) יחזקאל כד, כא. — (5) במחברת קר II דף 158. — (6) משלי כה, יז. — (7) בראשית מז, ו. — (8) בראשית יג, יב. — (9) במדבר כג, טו. — (10) כפירוש רבותינו שהביא רש"י. — (11) בפסוק טו. — (12) איוב יט, ג. — (13) בכ"י: והשיבו את לחמכם. — (14) יחזקאל ד, טז. — (15) בכ"י: מסעד. — (16) דברים ח, ה. — (17) דברים כא, יח. — (18) ר"ל מבנין פועל של ישב. — (19) יחזקאל כה, ד. — (20) ירמיה ז, לב. — (21) ירמיה יט, ח. — (22) סדר עולם פרק כו וסנהדרין דף לט ע"א. וגם בדברי הימים ב' לו, כא שהביא רש"י כבר נראה שהיה המספר הזה והחשבון הזה לנכח עיני מחבר הספר.

מלא פום באתנחתא, אבל בלא אתנחתא⁽¹⁾ או תשבת הארץ, פתח.
 וכן וַיָּקַם וַיָּנֶם, באתנחתא כולם מלא פום⁽²⁾ וַיָּמַת⁽³⁾ הים ראה וַיָּנֶם:
 36. מֶרֶךְ בִּלְכַבְּם. אינו לשון⁽⁴⁾ רך הלבב,⁽⁵⁾ ואל הדרך לבי. כי
 המ"ם של מֶרֶךְ עיקר שהרי הנינון במ"ם. כמו אהל⁽⁶⁾ אכל בכסף,
 וקראת לשבת עונג. ואין חבר כי אם בתלמוד בשחיטת חולין⁽⁸⁾
 נתמרח באילו טריפות: 39. ימקו. מן⁽⁹⁾ נמקו חבורותי כמו מן נסע
 יסעו יסעו⁽¹⁰⁾: 42. וזכרתי וגו'. אם יכנע לבכם: 43. והארץ תעזב
 מהם. כחשבון ביטול שבתות שיתרצה ויכופר עונם. ואז⁽¹¹⁾ וזכרתי
 וגו': ותרץ. מן רצה. כמו ויכן מן כנה: יען וביען במשפטי מאסו
 ואת חוקותי געלה נפשם. יען במשפטי מאסו וביען את חוקותי
 געלה נפשם⁽¹²⁾: 45. ברית ראשונים אשר למענם הוצאתי
 אותם: 46. בהר סיני ביד משה. שכן התחילה פרשת שמיטה⁽¹³⁾
 וידבר יי אל משה בהר סיני. וגם גמר התוכיחות האלה בשביל
 השמיטה הם כדכת'⁽¹⁴⁾ כל ימי השמה תשבות. כי כל מצות של
 פרשת בהר סיני בשמיטות ויובלות⁽¹⁵⁾ מדבר ושליחות עבדים וחזרת
 קרקעות, לכך נאמרו כאן התוכיחות של עבירות השמיטות בהר
 סיני הכל בפעם אחת:

כו. 2. כי יפלא. יבדיל, (כמו) לשון⁽¹⁶⁾ מפרש, שהנודר צריך
 לפרש באיזה (ה)עניין⁽¹⁷⁾ הוא נודר וכמה הוא נודר: 3. ערכך. שני
 הכפין כפל הוא כמו שתאמר מאדם אדמומית מן לבן לבנונית:
 9. כל אשר יתן ממנו לי"י, אם הקדישו סתם, יהיה קדש, קרבן
 ולא לבדק הבית: 11. ואם כל בהמה⁽¹⁸⁾ של קדש שהוקדשה
 לקרבן ונעשה טמאה, בעלת מום, והעמיד את הבהמה לפני

(1) בפסוק לה. — (2) בראשית ה, ה. ועוד. — (3) תהלים קד, ג. —
 (4) דברים כ, ח. — (5) איוב כז, טז. — (6) דברים ב, כח. — (7) ישעיה נח, ג. —
 (8) חולין דף מה ע"ב. — (9) תהלים לח, ו. — (10) עין RSBM דף 38 בהערה 5
 ודף 137 הערה 7. — (11) בפסוק מה. — (12) כן הוספתי על פי דברי ר' וואלא
 היידענהיים בחומש מודע לבניה. והעירני עליו ידידי החכם קויפמאן נ"י. אבל לא
 נשתבש הלשון בדפוסים כדעת ר'יו היידענהיים כי בכ"י נכתב כאשר נדפס בספרי
 הדפוס. ואם כן אין לשנות כי אם להשלים החסרון הנראה לעין בדברי רשב"ם.
 ונראה דברי ר' וואלא הנזכר שהלך רשב"ם בזה בדרך רעהו וחברו ר' יוסף קרא.
 עין דבריו בפליטת סופרים דף 20. — (13) כה, א. — (14) בפסוק לה. —
 (15) בכ"י: ויובילות. — (16) נקוד על תיבת לשון בכ"י כמויתרת, אבל באמת
 נראה שנוסף כמו לפירוש. עין RSBM דף 35 הערה 5. — (17) בכ"י שלא
 דת הלשון: באיזה העניין. — (18) בכ"י: ואם כל בהמה טמאה.

הכהן, ויביא בדמיה קרבן¹: 20. [ו] אם מכר הגובר את [השדה] לאיש אחר לא יוכל בעלה לפדותה עוד אלא מתחלקת לכהנים כיוכל. לכהנים של אותה משמרה: 21. תהיה אחוותו. של מקדיש: 24. לאשר קנהו מאתו. שהקנה אותו לא היה יכול להקדישו אלא הפירות שיש לו בו עד היוכל: 26. לא יקדיש איש אותו. לקרבן אחר, כי הוא עצמו קדוש כבר לקרבן בכור: 27. ואם בבמה הממאה ממש יקדיש אדם, באותה יש פדיון. ובבמה ממאה ממש פירשו חכמים ושלמים כבעלי מומים כמו שפירשתי²: 29. יחרם מן האדם. אדם שיתחייב מיתת דין אין לו פדיון³: 30. מעשר הארץ. מעשר שני ב:.

(ב) תחת עול כבד⁴. לו אני עבד. צואר לי זכר. משש נם רבד: וכספר כהנים, [ה] נדרש לפנים. ראש לראשונים. ואחרון לאחרונים. עצמה לאין אונים. ירבה לשונים. ויעקב ממעונים. יכרך כבנים. לפניו אונים. יכרית להמונים. ישיבו שויינים. לו שכר הוונים: [וחילים יגבר]. ומישרים דובר. ימציא לו סבר. בספר וידבר:

¹ תמורה דף לנ ט"א. — ² לפסוק יא. — ³ עין RSBM דף 40 הערה 3. — ⁴ החרוזים האלה נמצאו כאן בכ"י ודברתי עליהם במכתב החדשי (Monatsschrift) אשר לה' גרעץ משנת 1880 דף 287 והבא.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il